

## بسمه تعالی

### بررسی فقهی - حقوقی مسئولیت مدنی دانشجویان پرستاری

مجید وزیری ۱

فاطمه عرب احمدی ۲

#### چکیده

امروزه نقش منحصر به فرد پرستار در نظام ارائه خدمات بهداشتی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. با توسعه نقش پرستاران به عنوان ارائه کننده ی خدمات بهداشتی، آنها در قبال اعمال خود مسئولیت بیشتری را می یابند. ارتقاء مسئولیت و آگاهی و دانش پرستار به منظور بهبود ارائه خدمات درمانی، ضرورت کسب آموزشهای علمی و مهارتی دقیق تر و بیشتری را طلب می نماید. لزوم این آموزشها ارتباط هرچه بیشتر دانشجویان با بیماران را موجب می شود.

با توجه به حقوق اصلی و اساسی بیمار، یعنی دریافت مطلوب خدمات درمانی، و لزوم آموزش دانشجویان پرستاری، حدود و مسئولیت های ناشی از زیان و ضررهای وارده از این رهگذر، ضرورت تبیین مسئولیت مدنی دانشجویان پرستاری را ایجاب می کند. این مقاله می کوشد با توجه به منابع فقهی و حقوقی، به ارائه حدود و گستره ی مسئولیت مدنی دانشجویان پرستاری در قبال زیان های وارده به بیمار که ناشی از بی مبالاتی، عدم مهارت، بی احتیاطی رفتار وی و همچنین مسئولیت سرپرستاران در حین آموزش دانشجویان بپردازد تا از این طریق به ارتقاء کیفیت ارائه ی خدمات بهداشتی و درمانی شایسته و همچنین رعایت حقوق مسلم بیمار دست پیدا نماید.

واژگان کلیدی:

مسئولیت مدنی، دانشجوی پرستاری، تقصیر، ضمان

۱- استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران DR.MAJID.VAZIRI@GMAIL.COM

۲- دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، باشگاه پژوهشگران جوان arabahmadi@gmail.com

## مقدمه

با توسعه ی مراکز آموزش عالی در کشور و افزایش دانشجویان پرستاری در سطوح مختلف تحصیلی ، بیش از پیش ضرورت بهبود ارائه خدمات آموزشی مطلوب به دانشجویان به منظور افزایش کیفیت و ارتقاء سطح علمی فارغ التحصیلان این رشته احساس می شود. از طرفی هیچکس حق ندارد سلامتی و زندگی دیگران را به خطر بیندازد و می بایست در اعمال و رفتار خود جانب احتیاط را رعایت نموده و از مقررات شغلی خود عدول ننماید. بنابراین به محض اینکه حقی از بین رفت و زبانی وارد شد ،عامل زیان می بایست آن را جبران نماید. الزام به جبران زیان ، مسئولیت مدنی نامیده می شود.

اگرچه درباره ی مسئولیت مدنی پزشکان و پرستاران و همچنین اخلاق حرفه ای آنها مطالب و مقالات زیادی به چاپ رسیده است ، اما تاکنون بطور مشخص به این موضوع از دریچه دانشجویان پرستاری مطالبی بیان نگردیده است. این نوشتار در سه گفتار تنظیم گردیده است؛ در گفتار نخست به ارائه تعاریف و مفاهیم مورد نیاز از جمله مسئولیت، مسئولیت مدنی و اداری ، تخلف انضباطی و آیین نامه های مربوطه ، در گفتار دوم به بیان ریشه ی مسئولیت مدنی دانشجویان پرستاری ؛ در گفتار سوم به بررسی فقهی - حقوقی ارکان مسئولیت مدنی دانشجوی پرستاری می پردازد .

## ۱- تعاریف و مفاهیم

واژه مسئولیت مدنی کلمه‌ی شناخته شده است که در علوم مختلف نظیر فقه و حقوق مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای شناسایی موضوع مورد نظر نخست می‌بایست، بیشتر درباره‌ی معانی لغوی و اصطلاحی این واژه و مفاهیم دیگری که کمک به فهم بهتر موضوع می‌کند بپردازیم.

### ۱-۱ مسئولیت:

واژه مسئولیت در لغت، مصدر جعلی و از ریشه سوال به معنی ضمانت، ضمان، تعهد و مواخذه می‌باشد و مسوول که اسم مفعول آنست به معنای «کسی که فریضه‌ای بر ذمه دارد که اگر بر آن عمل نکند از او بازخواست شود» می‌باشد. (معین، ۱۳۸۶، ۱۴۶۶).

در اصطلاح حقوقی، مسئولیت عبارت است از تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری که به دیگری وارد کرده است؛ خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی یا ناشی از فعالیت او باشد. در فقه، واژه ضمان در همین معنی به کار رفته و معنی آن هر نوع مسئولیت اعم از مسئولیت مالی و مسئولیت کیفری است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۲، ۶۴۲)

### ۱-۲ مسئولیت مدنی:

مسئولیت مدنی، مسئولیت در مقام خسارتی است که شخص یا کسی که تحت مراقبت یا اداره اوست یا اشیاء تحت حراست وی به دیگری وارد می‌کند و همچنین مسئولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرارداد. مسئولیت مدنی در مقابل مسئولیت کیفری استعمال می‌شود. مسئولیت مدنی دو قسم است: مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج از قرارداد. قدر مشترک هر دو نوع مسئولیت، نقض تعهد و الزام است نهایت اینکه در نخستین، نقض تعهد قراردادی می‌شود و در دومین، نقض تعهد قانونی. در فقه مسئولیت خارج از قرار داد را ضمان قهری نامیده‌اند. (همان، ۶۴۳-۶۴۵)

### ۳-۱ مسئولیت اداری:

مسئولیت اداری یا مسئولیت انضباطی ، عبارت است از مسئولیت ناشی از تخلف انضباطی در امور اداری. (همان ، ۶۴۲)

### ۴-۱ تخلف انضباطی:

نقض مقررات صنفی به وسیله یک نفر از افراد آن صنف مانند صنف قضات، وکلا، و ... . مراد از اصطلاح جرم انضباطی ، تقصیر انضباطی است. تخلف انضباطی مانند جرم جزائی صراحت و قاطعیت ندارد به همین جهت بی لیاقتی، عدم رعایت شئون صنفی نیز جرم تلقی می شود. کیفر تخلف انضباطی تناسب با شغل مرتکب تخلف دارد از قبیل توبیخ، تعلیق موقت ، انفصال موقت یا دائم از شغل و ... . (همان ، ۱۴۳)

### ۵-۱ ضمان عقدی :

ضمان ، تعهد و التزام به مال است از طرف کسی که برئ الذمه است ، یعنی از طرف ضامن. ضمان ، عقد لازم است و طرفین آن ، یکی ضامن و دیگری مضمون له است. ضمان از احکام وضعی است و بنابراین اختصاص به بالغ و عاقل ندارد چنانکه در آن فرقی نیست بین علم و جهل و قصد و لاقصد. (فیض، ۱۳۹۱ ، ۳۴۵-۳۴۵)

### ۶-۱ ضمان قهری :

ضمانتی است که قهرا بر کسی لازم می شود بی آنکه عقدی در میان باشد. از جمله مواردی که موجب ضمان قهری می شود عبارت است از :

۱- اتلاف مال دیگری. من اتلف مال الغير فهوله ضامن

۲- سبب اتلاف شدن یا سبب نقص و عیب در مال دیگری شدن . هرگاه یکی سبب و دیگری مباشر باشد ؛ هرکدام قویتر باشد ، ضامن است. (همان ، ۳۴۶-۳۴۵)

## ۷-۱ فرآیند درمان:

فرآیند درمان به کلیه اقداماتی گفته می‌شود که بعد یا قبل از بیماری جسمی یا روانی و به منظور بازگرداندن سلامت یا کاهش دردهای بیمار یا اطرافیان او یا حتی جامعه و در برخی موارد برای ثابت نگه‌داشتن شرایط فعلی بیمار یا خانواده او یا جامعه انجام می‌شود. این که در تعریف آمده است «قبل از بیماری»، بدین جهت است که در برخی موارد بیماری به معنای مصطلح آن وجود ندارد. مثلاً شخصی - اعم از حقیقی یا حقوقی مانند انواع شرکت‌های موجود به موجب قوانین - با طبیب یا مؤسسه‌ای قراردادی منعقد می‌کند که مثلاً ماهی یک بار از افراد خانواده یا کارمندان او آزمایش‌ها و چکاپ‌های لازم صورت پذیرد تا وضعیت سلامت آن‌ها مشخص و عندالاقضاء اقدامات پیش‌گیرانه به موقع انجام شود. (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ۱۰۰)

## ۸-۱ پرستاری :

آیین نامه تأسیس مرکز مشاوره و ارائه خدمات پرستاری مصوب ۱۳۷۸/۵/۲ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در بند الف ماده ۳، پرستاری را این گونه تعریف کرده است: «پرستاری عبارتست از کمک به فرد سالم یا بیمار در انجام آن دسته از فعالیت‌هایی که سبب حفظ و ارتقای سلامتی گردد به نحوی که اگر فرد، توانایی، اراده و یا آگاهی لازم را داشت، می‌توانست آن فعالیت‌ها را بدون کمک انجام دهد.»

هم‌چنین در بند ب ماده ۱ آیین نامه مذکور؛ پرستار به فردی اطلاق می‌شود که دوره آموزشی پرستاری (کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) را طبق ضوابط شورای عالی برنامه ریزی آموزش عالی در یکی از دانشکده‌های مصوب شورای گسترش دانشگاه‌ها و یا دانشکده‌های معتبر خارجی طی نموده و مدرک تحصیلی او به تأیید اداره کل فارغ التحصیلان وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی رسیده باشد. (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲، ۶۸-۶۷)

۹-۱ دانشجوی پرستاری: دانشجوی پرستاری به کسی اطلاق می گردد که طبق برنامه و مقررات وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری - بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در یکی از دانشگاهها و موسسات آموزش عالی داخل یا خارج از کشور که مورد تائید وزارت بهداشت و آموزش پزشکی بوده ، به تحصیل اشتغال می ورزد.

#### ۱۰-۱ کارآموز پرستاری:

به دانشجوی پرستاری گفته می شود که دروس تئوری مورد نیاز جهت کسب مهارت لازم را گذرانده و مجاز به ورود به بخش های بالینی برای کسب دانش نظری و کسب مهارت عملی و بالینی می باشد. کارآموزی ، جزئی از فرآیند آموزش دانشجو محسوب می شود. مسئولیت نظارت بر حسن اجرا و عملکرد کارآموزان در قبال بیمار و سایر کادر درمانی با سرپرستار (سوپروایز) و در مواردی با مسئول شیفت بخش مربوطه می باشد.

#### ۲- ریشه ی مسئولیت مدنی دانشجوی پرستاری

حقوق بیمار و معیار های حرفه ای پرستاری ، دانشجوی پرستاری را ملزم می نماید که به عنوان یک شخص آگاه و با سابقه و با تجربه عمل نماید. دانشجوی پرستاری در قبال اقداماتی که قبلا درس آنها را خوانده است مسئولیتی مشابه با فارغ التحصیل حرفه ای پرستاری دارد و این امر موجب حمایت از منافع بیمار می شود. هیچ دلیلی ندارد که بیمار از دانشجوی پرستاری مراقبتی کمتر از یک پرستار حرفه ای را انتظار داشته باشد.

دانشجویی که مامور به مراقبت از بیماری با سطح تخصصی فراتر از توانایی علمی و مهارتی خود می شود ، وظیفه دارد سرپرست خود را مطلع سازد. سرپرست می تواند در قبال اقدامات مربوط به کار دانشجو ، مسئول شناخته شود و چنانچه در نظارت بر کار دانشجویی بی مبالاتی صورت گرفته باشد وی نیز در مسئولیت دانشجو

شریک است.(فیستا، مترجم عباسی، ۱۳۷۷، ۴۸-۴۹)

## ۱-۲ به کارگیری دانشجویان پرستاری در بالین (کار دانشجویی)

طبق دستورالعمل اجرایی آیین نامه استفاده از دانشجویان پرستاری در بالین به مورخه ۹۳/۰۳/۲۰ به منظور استفاده از ظرفیتهای دانشجویان داوطلب پرستاری جهت پر نمودن کمبود کادر پرستاری در بیمارستان های دولتی - آموزشی و همچنین افزایش توانمندیهای علمی و آموزشی آنها، اجازه استفاده از دانشجویان پرستاری در کادر درمانی با شرایطی داده شده است.

ماده ۴ این آیین نامه بیان می دارد که دانشجویانی مجازند به کار گرفته شوند که حداقل به تحصیل در مقطع کارشناسی پرستاری سال سوم (نیمسال ششم به بعد) که حداقل ۷۵ واحد درسی را با موفقیت گذرانده باشند. همچنین آمده است :

الف- مسئول شیفت ؛ پرستاری است که بر اساس تصمیم سر پرستار بخش به عنوان مسئول شیفت تعیین و در این دستورالعمل مسوول نظارت بر عملکرد دانشجو نیز می باشد.(ماده ۱)

ب- مسئولیت کیفری و مدنی : منظور از مسئول کیفری و مدنی ناشی از نقض قوانین و مقررات در زمان حضور و فعالیت در مرکز می باشد.(ماده ۱)

ج- مسئول شیفت ،مسئولیت نظارت بر عملکرد دانشجو را برعهده داشته و پاسخگوی عملکرد حرفه ای وی می باشد. در هر حال این مسئولیت رافع مسئولیت کیفری و مدنی دانشجو نخواهد بود.(ماده ۶)

## ۳- بررسی حقوقی ارکان مسئولیت مدنی دانشجوی پرستاری:

اصطلاحات قصور شغلی و بی مبالاتی اغلب به جای یکدیگر به کار می روند. بی مبالاتی اصطلاح عام تری است که به انحراف از معیارهای مراقبتی اشاره می کند که یک شخص متعارف در شرایط خاصی بر اساس آن عمل می کند. قصور شغلی نوع خاصی از بی مبالاتی است ؛انحراف از مجموعه ای از معیارهای مراقبت حرفه ای .

پزشکان، پرستاران، وکلا و ... گروه های مختلفی از افراد حرفه ای هستند که ممکن است به سبب قصور شغلی مسئول شناخته شوند. (فیستا، مترجم عباسی، ۱۳۷۷، ۳۹)

به منظور اثبات اینکه قصور شغلی یا بی مبالاتی صورت گرفته ، چهار عنصر ؛ تکلیف، نقض تکلیف؛ علیت، زیان های وارده باید به اثبات برسند.

### ۳-۱ تکلیف:

تکلیف عبارت است از رابطه خاصی که بین خواهان و خواننده پدید آمده است. هرگاه شخص محتاج به مراقبت پزشکی و درمانی به بیمارستان یا مراکز درمانی مراجعه می کند، یک رابطه حقوقی پدید می آید. معیار تکلیف معمولاً به آسانی در رابطه میان پرستار و بیمار تامین می شود و به ندرت در آرای حقوقی معارض قرار می گیرند ؛ چون پرستار در استخدام موسسه ای است که معالجه بیمار را برعهده دارد. (همان، ۱۳۷۷، ۴۰) حال این سوال مطرح می گردد که آیا دانشجوی پرستاری که در استخدام بیمارستان نیست و به عنوان کارآموز تلقی می شود ، مسئولیتی یا تکلیفی در برابر بیمار دارد یا خیر؟

با توجه به بند یک منشور حقوق بیمار ، بیمار حق دارد در اسرع وقت ، درمان و مراقبت مطلوب ، موثر و همراه با احترام کامل را بدون توجه به عوامل نژادی ، فرهنگی و مذهبی ، از گروه درمان انتظار داشته باشد، صرف حضور بیمار در بیمارستان ، برای تمامی عوامل درمانی اعم از آموزشی و غیر آموزشی تکلیف رسیدگی و ارائه خدمات ایجاد می کند. اگرچه دانشجوی پرستاری در استخدام بیمارستان نمی باشد ؛ اما با توجه به تعریف بیمارستان آموزشی که به بیمارستان هایی اطلاق می شود که زیر نظر دانشگاه های علوم پزشکی اداره می شوند و در کنار ارائه خدمات آموزشی به بیماران به آموزش دانشجویان پزشکی و پرستاری و سایر تخصص های مرتبط با پزشکی می پردازند و ریاست بیمارستان و همه ی بخش های بیمارستان های آموزشی توسط دانشگاه علوم پزشکی ای که بیمارستان زیر نظر آن اداره می شود تعیین می شود؛ بنابراین دانشجویان نیز مسئول اعمال خود در طی فرآیند درمان بیمار شناخته می شوند.



### ۳-۱-۱ بررسی فقهی :

در بررسی فقهی این موضوع ، با فرض اینکه بیمار نیازمند دریافت خدمات درمانی خاصی در قبال پرداخت هزینه ای از بیمارستان می باشد، لذا می توان آن را در زمره ی معاطات محسوب نمود که به موجب آن تکلیفی بر عهده ی کادر درمان اعم از پزشک و پرستار (دانشجو و غیر دانشجو ) تعلق می گیرد. در تعریف معاطات این چنین آمده است ؛ عقد، به طور کلی ، از معانی انشائی است و چیزی که انشاء معامله به وسیله آن ظاهر می شود یا قول است یا فعل. انشاء فعلی ، به فعل طرفین معامله یعنی همان داد و ستد متعارف ، بدون صیغه ، تحقق می یابد و این نوع معامله ، معاطات نامیده می شود. (فیض، ۱۳۹۱، ۳۸۳)

از منظری دیگر رابطه ی بیمار و پرستار(کادر درمان) مشمول حکم تکلیفی است. حکم تکلیفی آن دسته از احکام شرعی است که مستقیماً به اعمال و رفتار انسان ها (مکلفین) مربوط می شود و وظایف و تکالیف آنها را در برابر خداوند و سایر افراد جامعه مشخص می کند. (قافی،شریعتی، ۱۳۹۳ ، ۳۰)

از اقسام حکم تکلیفی، وجوب است. هرگاه شارع به صورت الزامی ، انجام عملی را از مکلف بخواهد به گونه ای که به هیچ وجه به ترک آن راضی نباشد و ترک آن موجب مجازات شود ، این حکم شرعی را «وجوب» و آن عمل را «واجب» می نامند ؛ مانند وجوب ادای امانت. (همان، ۳۱) در نتیجه با توجه به مباحث فقهی مورد اشاره ، «تکلیف» به پرستار و دانشجویان پرستاری تعلق می گیرد .

### ۳-۲ نقض تکلیف:

نقض تکلیف هنگامی حادث می شود که استاندارد مراقبت ، تامین نشده باشد. از کسانی که به طور حرفه ای مراقبت های پزشکی ارائه می کنند انتظار می رود که از مهارت‌ها و دانش لازم برای انجام حرفه خود برخوردار باشند. سقوط بیمار، سوختگی، دادن داروی اشتباه و رعایت نکردن حقوق بیمار ، نمونه هایی از نقض تکلیف توسط پرستاران می باشد. (فیستا، مترجم عباسی، ۱۳۷۷، ۴۰)

با توجه به ماده ی اول قانون مسؤولیت مدنی، مصوب ۱۳۳۹ ، مبنای مسؤولیت مدنی بر مبنای تقصیر استوار شده است و به عنوان یک قاعده ی کلی ورود ضرر به دیگری باید در نتیجه ی عمد یا بی احتیاطی صورت

گیرد. به موجب این ماده «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً و یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر و زیان مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می باشد.» بنابراین، با تصویب قانون یاد شده، تقصیر مبنای منحصر مسئولیت مدنی نبوده و مسئولیت های نوعی دیگر مانند مسئولیت تلف کننده ی مال دیگری به عنوان استثنایی بر اصل هم چنان باقی می ماند. (کاتوزیان، ۱۳۶۹، ۱۳۳-۱۳۹)

تا زمانی که از پرستار، عملی که نتیجه زیانباری در پی داشته باشد، صادر نشده است، مسئولیت پرستار مطرح نمی شود، لذا اصل در اعمال زیانبار، ایجابی است نه سلبی. برای مثال اشتباه در تجویز یا میزان دارو، استفاده از داروهای تاریخ مصرف گذشته یا اشتباه در زمان تزریق دارو می تواند بیمار را در معرض خطر قرار دهد و در نتیجه موجب ورود خسارت شود. علاوه بر این، ترک فعل هم می تواند تحت شرایطی منجر به این نوع مسئولیت شود. چنانکه عدم حضور و مراقبت پرستار، منجر به افتادن مریض از روی تخت شده و در نتیجه به دلیل قطع سرم، بیمار فوت کند. در خصوص فعل زیانبار باید تصریح نمود که به کارگیری وسیله معینی در هیچ مورد، شرط مسئولیت نیست و در موردی که فعل پرستار در ایراد خسارت مؤثر نبوده، بلکه ورود زیان ناشی از عامل یا عوامل دیگری است، پرستار ضامن نیست. (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲، ۷۷-۷۸)

با توجه به مطالب فوق، به دلیل اینکه کارآموزان پرستاری تحت آموزش قرار دارند، ضمان ناشی از هرگونه نقض تکلیف و بی مبالاتی سر زده از ناحیه آنها متوجه سرپرستار و یا مسئول آموزش وی می باشد؛ اما نقض تکلیف کارآموز (کارورز) نشان دهنده ی عدم مهارت وی در دانش مورد نیاز کسب شده می باشد، تخلف وی در دسته تخلف انضباطی به شمار می آید و جرائمی چون تجدید دوره بر وی تعلق می گیرد. از طرفی در مواردی که دانشجو (کارآموز) خود راساً و بدون اطلاع پرستار ارشد مبادرت به درمان بیمار نماید، شخصا مسئول می باشد.

در مورد دانشجویانی که به عنوان کار دانشجویی بر بالین بیمار بکار گرفته می شوند با توجه به ماده ۶ آیین نامه استفاده از دانشجویان پرستاری در بالین مورخ ۹۳/۰۳/۲۰ ، مسئولیت مدنی ناشی از بی مبالاتی و نقض تکلیف بر عهده خود دانشجو می باشد؛ زیرا دانشجوی بکار گرفته شده اولاً با علم و آگاهی و با قرار داد رسمی به استخدام بیمارستان درآمده است و از سویی دیگر آنقدر مهارت و دانش لازم را آموخته است که صلاحیت وی به عنوان بخشی از کادر درمانی بیمار مورد تایید قرار گرفته و با وی مانند پرستار فارغ التحصیل رفتار می شود.

### ۳-۲-۱ بررسی فقهی

با توجه به قاعده ی لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام ، از آنجا که هر گونه ضرر و اضرار در اسلام نفی شده است و با توجه به اصل تقدس حیات انسانی، نباید هیچگونه ضرری در حین آموزش دانشجویان به بیمار وارد گردد و در صورت ایجاد ضرر موظف هستند آن را تلافی و جبران نمایند.

بر اساس قوانین اصولی مقدمه واجب ، واجب است؛ به این معنا که همه اعمال و امور برای تحقق آن واجب، واجب است. (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۲، ۷۸۴) بنابر این یادگیری و کسب مهارت های لازم جهت احراز صلاحیت های علمی و شغلی بر عهده ی دانشجویان پرستاری می باشد. به عنوان نمونه اگر دانشجوی پرستاری که به عنوان کار دانشجویی مشغول به درمان است ، مهارت های لازمه و ابتدایی این حرفه را مانند تزریق ، رعایت اصول بهداشتی و .... کسب ننموده باشد ، آسیب هایی که از این راستا به بیمار وارد گردد را ضامن خواهد بود. رسول گرامی اسلام (ص) فرموده اند: هرکس پیش از آن که سابقه پزشکی داشته باشد، بدان بپردازد، ضامن است. (ابوداود، بی تا، ج ۴، ۱۹۵) گذشته از خود صاحبان مشاغل پزشکی، حکومت نیز در این مورد مسؤولیت سنگینی دارد. چنان که امیر المؤمنین (ع) در این زمینه فرموده اند: برحکومت واجب است که علمای فاسق و طبیبان جاهل را به زندان بیندازد. (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق ، ج ۱۸، ۲۲۱) نکته قابل تأمل این است که رسیدگی به دانش، مهارت و تجربه پزشکان به معنی اعم، منوط به شکایت مردم نشده است. (صالحی و

همکاران ، ۱۳۹۲، ۲۸)

### ۳-۳ علیت:

علیت دشوارترین معیار قصور شغلی است و اغلب اثبات آن هم از همه معیارهای دیگر دشوارتر است. عبارت علیت به نقض تکلیفی اشاره می کند که عملاً موجب بروز آسیب می شود.

برای مسؤول شناختن پرستار، صرف وقوع خسارت یا احراز خطای پرستار به تنهایی کافی نیست، بلکه بایستی میان خسارت وارده به بیمار و خطای پرستار رابطه سببیت عرفی موجود باشد تا بتوان او را مسؤول شناخت. به عبارت دیگر، بایستی خطای پرستار علت تامه ورود خسارت باشد و خسارت مستقیماً از نفس خدمات پرستاری و مراقبت و یا ترک وظایف قانونی او ناشی شده باشد. ماده ۱۰۲ قانون آیین دادرسی مدنی جدید اگر چه در مورد مسؤولیت قراردادی است، لیکن در مسؤولیت غیر قراردادی نیز مستلزم همین شرط است. به موجب این مقرر «در خصوص مطالبه خسارت وارده، خواهان باید این جهت را ثابت نماید که زیان وارده بلاواسطه ناشی از عدم انجام تعهد یا تأخیر آن یا عدم تسلیم خواسته بوده است.» در غیر این صورت، دادگاه دعوی مطالبه

خسارت را رد خواهد کرد. چنانچه پرستار مرتکب هیچ خطایی نشده و فعل یا ترک فعل او در ایراد خسارت اثری نداشته باشد و خسارت وارده خارج از توان و پیش بینی پرستار و یا ناشی از حوادث غیرمترقبه یا نقص سیستم درمانی و ... باشد، اصولاً پرستار مسؤولیتی نخواهد داشت؛ زیرا نمی توان او را در این موارد عامل ورود خسارت دانست. (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲، ۷۸)

با توجه به تعریف مسئولیت اداری در مواردی که پزشک، پرستار (کادر درمان) تمام استاندارد های لازمه و حرفه ای را به کار برده اند ولی بیمار دچار آسیب و زیان گردد، بیمارستان ضامن شناخته می شود. به عنوان مثال اگر در حین تزریق، سرنگی که در اختیار پرستار قرار گرفته است، معیوب باشد و در نتیجه بیمار دچار صدمه شود، هیچ مسئولیتی بر عهده پرستار نخواهد بود.

برای دانشجویان پرستاری اعم از کارورز یا کار دانشجویی موارد ذکر شده فوق صدق می کند.

### ۳-۳-۱ بررسی فقهی:

در ضمان پرستار و دانشجوی پرستاری می توان از قواعد اتلاف و تسبیب استفاده نمود. بر طبق قاعده اتلاف هرکس موجب اتلاف مال دیگری شود ضامن است و مکلف به جبران خسارت وارده می باشد. (عمید زنجانی، ۱۳۹۳، ج ۱، ۵۷) صرف تلف کردن موجب مسئولیت خواهد بود، خواه عمدی باشد، خواه سهوی. البته در قاعده تسبیب اصل بر این است که مسبب باید تقصیر داشته باشد و بار اثبات تقصیر بر عهده زیان دیده است. (رابطه علیت). در تسبیب شخص به کاری دست می زند که زمینه تلف را آماده می سازد؛ چنانکه اگر ارتکاب به آن عمل نبود تلف نیز رخ نمی داد.

بنابراین پرستار و دانشجوی پرستاری نسبت به کلیه اقدامات انجام شده مسئولند و نباید عملی را که منجر به ضرر به بیمار شوند را انجام دهند. در ضمان داشتن دانشجوی پرستاری در اتلاف دو حالت متصور است؛ ضرر ایجاد شده به دستور پزشک بوده یا خود سرانه موجب ضرر شده است؟ در صورت ایجاد ضرر چه کسی مسئول جبران خسارت می باشد؟

اگر به دستور پزشک باشد، اجتماع سبب و مباشر مطرح می گردد و بر طبق ضوابط می بایست اقوائیت را مورد بررسی قرار داد. در فقه امامیه ضمانت با مباشر است مگر اینکه سبب اقوا باشد بنابراین پرستار مجری و مباشر است و مباشر مسئول و ضامن می باشد. هرگاه سبب اقوا باشد، پزشک مقصر اعلام می شود و باید جبران ضرر نماید. مثلاً در یک پرونده، پزشک، بیمارستان و پرستاری به علت عدم مطلع ساختن مادر از ضرورت مشاوره ژنتیک، مورد شکایت قرار گرفتند، کودکی با سندرم داون متولد شد. دادگاه پرستار را مرتکب بی مبالاتی نشناخت؛ زیرا والدین نتوانسته بودند ثابت کنند که وی از مشورت و آگاه نمودن آنها خودداری نموده است؛ اما پزشک، مسئول شناخته شد؛ زیرا والدین را از انجام آزمایش منع کرده بود. در این مورد پزشک (سبب) اقوا از مباشر است و ضامن می باشد.

در صورتی که پرستار یا دانشجوی پرستار خودسرانه عملی را در جهت حفظ حیات بیمار انجام دهد، آیا می توان طبق قاعده احسان (هرگاه کسی به انگیزه خدمت و نیکوکاری به دیگران، موجب ورود خسارت به آنان

شود) که بعنوان یکی از مسقطات ضمان قهری محسوب می شود ، در صورت ورود زیان به بیمار ، می توان مسئولیت را از او بری دانست؟

در پاسخ می توان گفت در قاعده احسان هم فاعل باید انگیزه و قصد محسنانه داشته باشد و هم فعل وی باید در واقع امر محسنانه شناخته شود، با توجه به اینکه پرستار و دانشجوی پرستاری با علم و آگاهی حرفه ی خویش را برگزیده اند، در نتیجه احسان در این موارد بر اتلاف حاکم نیست ؛ بنابراین در صورتی که تقصیر وی محرز شود ، باید نسبت به اعمال خویش و جبران ضرر پاسخگو باشند زیرا می بایست قواعد و مقررات نظام نامه های پزشکی را رعایت می کردند.

از سویی دیگر در موارد اورژانسی اگر پرستار و دانشجوی پرستاری اثبات نمایند که زمان کافی برای ارجاع و کسب تکلیف از پزشک یا سرپرستار مربوطه را نداشته و در صورت اهمال، جان بیمار به خطر می افتاد ، در صورت بروز آسیب به بیمار می توان وی را بری از ضمان قلمداد نمود .

### ۳-۴- زیان های وارده :

زیان های وارده بدان معناست که باید به بیمار ، زیان عملی وارد شده باشد (فیستا، مترجم عباسی، ۱۳۷۷ ، ۴۰). پرستار وقتی مسؤول اعمال خود است که اقدامات او سبب ایجاد خسارتی به مددجو شده باشد. این خسارت می تواند ناشی از ایراد صدمه جانی، مالی، نقص عضو و ... در نتیجه عمل او باشد. منظور از خسارت، هرگونه ضرری است که به جان، مال و یا آبروی بیماران وارد می شود که از نظر حقوقی به خسارت جانی، مالی و معنوی، تعبیر می شود. لذا مادامی که وجود ضرر و خسارت به اثبات نرسد، مسؤولیت مدنی پرستار منتفی است؛ به عنوان مثال؛ ممکن است پرستار در تزریق یک دارو از نظر اهل فن و خبره، دچار اشتباه شده یا بدون ضرورت دارویی را تزریق نموده، لکن هیچ ضرر و خسارتی به بیمار وارد نشده باشد؛ در این حالت، موضوع مسؤولیت مدنی و بالتبع، جبران خسارت منتفی است هر چند که شاید این اقدام پرستار به عنوان یک تخلف انضباطی قابل پیگیری باشد. (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲، ۷۶)

### ۳-۴-۱ بررسی فقهی :

زمانی پرستار یا دانشجوی پرستاری بر طبق قاعده تسبیب ضامن می باشد که فعل یا ترک فعل وی ضرر و زیانی به جان و مال بیمار وارد گرداند ( تقصیر وی محرز گردد). حال اگر در مساله فوق چون آسیب و ضرری متوجه بیمار نمی شود در نتیجه ، ضمانی متوجه وی نمی باشد. اما با توجه به قاعده ی جلوگیری از هدر رفتن خون مسلمان ( عمید زنجانی، ۱۳۹۱، ج ۲، ۱۷۵ ) و محترم بودن هر نفس می بایست از تکرار این عمل پرهیزد.

## نتیجه گیری و پیشنهادها:

### نتیجه گیری:

کادر درمان از جمله دانشجویان پرستاری می بایست با احترام به شان بیمار و به دور از رتبه اجتماعی وی، با سرلوحه قرار دادن آیه ی « و لقد کرما بنی آدم » به اعمال پزشکی خود اقدام نماید.

معیار های مراقبتی و لزوم رعایت حقوق بیمار، دانشجویان پرستاری را ملزم می دارد که در مقابل زیان و ضرر به بیماران ، ضامن باشند. دانشجویان پرستاری در قبال اقداماتی که قبلا درس آن را خوانده اند ، مسئولیتی مشابه فارغ التحصیلان حرفه ای دارند و این امر موجب حمایت از منافع بیمار می گردد. سرپرست در قبال اقدامات مربوط به اعمال دانشجوی مسئول شناخته می شود و چنانچه در نظارت بر وی کوتاهی و بی مبالاتی صورت گیرد ، او نیز در مسئولیت دانشجو شریک خواهد بود.

حال اگر دانشجویی کاری فراتر از توانایی علمی و مهارتی خود برعهده گیرد ، موظف است برای رعایت منافع بیمار ، حدود توانایی خود را به سرپرستار و مسئول شیفت خود گوشزد نماید و از پذیرفتن آن امتناع بورزد و در غیر اینصورت مسئولیت اعمال درمانی را بر عهده دارد.

### پیشنهادها :

با توجه به گستره ی مسئولیت مدنی دانشجوی پرستاری، ضروری است دانشجویان پرستاری نیز مشمول بیمه مسئولیت مدنی حرفه ای قرار گیرند.



منابع و ماخذ :

### منابع فقهی و حقوقی

- ۱- ابوداود، سلیمان بن اشعث، سنن ابی داود، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، قاهره، مصر، بی تا
- ۲- پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، فرهنگ نامه اصول فقه ، قم ، چاپ چهارم، ۱۳۹۲
- ۳- جعفری لنگرودی، محمد جواد، ترمینولوژی حقوق، تهران ، انتشارات گنج دانش، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۲
- ۴- حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، موسسه آل البیت، قم ، ج ۱۸، ۱۴۰۹ ق
- ۵- صالحی، حمیدرضا، شمایی از مسئولیت مدنی پرستاران ، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هفتم، شماره ۲۵، پاییز ۱۳۹۲
- ۶- صالحی ، حمیدرضا، فلاح ، محمد رضا، مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی پرستاران در حقوق ایران و فرانسه، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هفتم، شماره ۲۶، ۱۳۹۲
- ۷- عمید زنجانی، عباسعلی، قواعد فقه ، بخش حقوق جزا، جلد دوم، نشر سمت، چاپ پنجم ، ۱۳۹۱
- ۸- همو ، قواعد فقه ، بخش حقوق خصوصی ، جلد اول ، نشر سمت، چاپ پنجم ، ۱۳۹۳
- ۹- فیستا، جانین، مترجم عباسی مهین و محمود، حقوق و مسئولیت پرستاران، تهران، نشر طبیب، ۱۳۷۷
- ۱۰- فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ بیست و سوم، ۱۳۹۱
- ۱۱- قافی، حسین، شریعتی فرانی، سعید، اصول فقه کاربردی، ج ۱، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ یازدهم، قم، ۱۳۹۳
- ۱۲- کاتوزیان، ناصر، مسئولیت مدنی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹
- ۱۳- همو ، وقایع حقوقی، چاپ هفتم، نشر شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۸۳
- ۱۴- معین، محمد، فرهنگ جیبی معین، انتشارات زرین، تهران ، چاپ دوم، ۱۳۸۶

### قوانین و آیین نامه ها :

قانون مسئولیت مدنی

آیین نامه استفاده از دانشجویان پرستاری در بالین، وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی

دستور العمل اجرایی آیین نامه استفاده از دانشجویان گروه پرستاری در بالین، معاونت پرستاری وزارت بهداشت و درمان آموزش

پزشکی، ۱۳۹۳